

Serge Latouche
talouskasvukriitikko,
Pariisin eteläisen yliopiston (Université de Paris-Sud) emeritusprofessori

Talous vailla kasvun pakkoa – miksi ja kuinka?

”Olemme vakuuttuneita siitä, että on olennaisen tärkeää ymmärtää maapallon määrälliset rajoitukset ja niiden ylittämisen traagiset seuraamukset. Vain näin voidaan aloittaa uusi ajattelutapa, joka johtaa ihmisen käyttäytymisen ja siten koko nykyisen yhteiskuntarakenteen perusteelliseen muuttumiseen.”

Rooman klubin raportti¹.

Taloutta ja yhteiskuntaa koskevassa keskustelussa termi ”ei-kasvu” (ransk. décroissance, engl. degrowth, suom. huom.) on varsin tuore tulokas. Ennen vuotta 2006 sanaa ei esiintynyt yhdessäkään ranskalaisessa yhteiskuntatieteiden sanakirjassa, vaikkakin niistä oli löydettävissä joitain samankaltaisia ilmaisuja kuten nollakasvu, kestävä kehitys ja tietenkin tasapainon ”stationaarinen tila”². Vuodesta 2001 ilmaisua olivat tuomassa politiikkaan ja mediaan Ranskasta latinalaiselle kielialueelle levinnyt radikaali ekososialistinen suuntaus sekä sitä seurannut kasvukriittinen liike.

Täsmennettäköön heti alkuun, ettei ei-kasvua ole ymmärrettävä puhtaasti käsitteeksi, eikä ainakaan kasvu-käsitteen symmetriseksi vastapariksi. Kysymyksessä on provokatiivinen poliittinen iskulause, jonka tarkoituksena on ennen muuta voimakkaasti korostaa sellaisten seurauksiltaan luonnolle tuhoisien tavoitteiden hylkäämistä, joissa kasvua tavoitellaan kasvun vuoksi. Ei-kasvua ei myöskään ole tulkittava negatiiviseksi kasvuksi, absurdiksi vastakohtailmaisuksi, mikä tulkinta selkeästi perustuu kasvumielikuvan hallitsevuuteen³.

Tarkkaan ottaen olisi suositeltavaa puhua ”a-kasvusta” samalla tavoin kuin a-teismista. Samassa merkityksessä kuin a-teismissä kysymys on talouden, kasvun, edistyksen ja kehityksen uskon- ja uskonnonkaltaisten piirteiden hylkäämisestä. Iskulausemaisen décroissance-termin kääntämisessä ei-romaanisille kielille niin, että käänös täysin säilyttäisi alkuperäissananan merkityssisällön, törmätään tietystikin vaikeuksiin. Vaikka täysin kirjaimellinen käänös osoittautuisikin mahdottomaksi, ei sellainen välttämättä olisi edes toivottava. Siitä, mitä nykyisenlaisen kehityksen jälkeen tulee, voidaan puhua monin sanoin. Jokaisen yhteiskunnan ja kulttuurin tulee löytää ulospääsy tuotannollisesta totalitarismista omalla tavallaan ja vastustaa *homo oeconomicuksen* yksiulotteista ihmiskuvaa omaan perinteeseensä tukeutuen.

---

¹ Kasvun rajat. Ihmiskunnan kohtalontilannetta koskevaan Rooman klubin tutkimussuunnitelmaan liittyvä raportti., s. 192. Donella H. Meadows, Dennis L. Meadows, Jørgen Randers ja William W. Behrens III. Suom. Kyösti Pulliainen, Pertti Seiskari ja Hannu Taanila. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi 1973.

² Ks. esimerkiksi Beitone ym.:n toimittama yhteiskuntatieteiden sanasto, julkaisija Dalloz 1995 sekä humanististen tieteiden sanakirja, Pariisi PUF, 2006.

³ Tämä tarkoittaisi kirjaimellisesti ”takaperoista etenemistä”.

I Miksi ei-kasvua?

Ei-kasvun aate ja hanke juontaa juurensa kahteen vanhaan ajatussuuntaukseen. Se on muotoutunut yhtäältä ekologisen kriisin tiedostamisesta ja toisaalta pitkällisestä tekniikan ja kehityksen kritiikistä. Taloudellisen kasvun rajallisuuden ounastelu alkoi epäilemättä Malthusista ja sai tieteellisen perustuksensa Lazare Carnot'n ja tämän termodynamiikan toisen lain myötä. Taloustieteen piirissä ekologisia kysymyksiä ei kuitenkaan teoretisoitu ennen laajalti oppinutta romanialaista ekonomistia Nicolas Georgescu Roegenia, ja tätä ajattelumallia teki 1970-luvulla tunnetuksi kasvun rajoja julistava Rooman Klubin ensimmäinen raportti.

Niin ikään 1970-luvulla koettu kolmannen maailman kehityspyrkimysten epäonnistuminen ja samanaikainen teollistuneen maailman hämmennystila saivat monet ajattelijat – Ivan Illichin ja Jacques Ellulin vanavedessä – kyseenalaistamaan edistyksen, tieteen ja tekniikan mielikuvat, joihin kulutusyhteiskunta toimintansa perusti.

Kysymys ei tietenkään ole mistä tahansa kasvusta vaan ”kasvun yhteiskunnasta” jossa elämme. Sitä voidaan katsoa luonnehtivan kasvun talouden, jonka hallitsevuudelle kaikki muu yhteiskunnassa on taipuvaista antautumaan. Näin kasvusta kasvun vuoksi tulee elämän tärkein ellei ainoa päämäärä. Paitsi epätoivottava, tällainen yhteiskunta on lopulta myös kestämaton.

Kasvun yhteiskunta ei voi kestää, koska se törmää biosfäärin kantokyvyn rajoihin. Jos elämäntapamme kuormittavuuden osoittimena tarkastellaan sen ekologista jalanjälkeä käytettävissä olevaan maa-alaan tai biologiseen tuotantoon tarvittavaan tilaan nähden, tilanne on kestämaton. Ympäristörasitus ylittää biosfäärin uusiutumiskyvyn jo nyt 40 prosentilla. Planeettamme ei enää riitä meille: jotta länsimainen elämäntapa olisi kaikille mahdollinen, niitä tarvittaisiin kolme tai kuusikin lisää. Kahden prosentin vuotuisen talouskasvun ja ennakoitun väestönkasvun yhdistelmällä maapalloja tarvittaisiin vuonna 2050 yli kolmekymmentä⁴!

Epätoivottava kasvun yhteiskunta on ainakin kolmesta hyvästä syystä. Se synnyttää ja kasvattaa epätasa-arvoa ja epäoikeudenmukaisuutta, ja sen luoma hyvinvointi on paljolti näennäistä. Tuloksena ei myöskään ole – ei edes hyväosaisille itselleen – mukava yhteiskunta vaan oman rikkautensa sairastuttama yhteiskunnan irvikuva.

Ensimmäistä syytä – epätasa-arvoistumista – havainnollistavat monin tavoin Yhdistyneiden Kansakuntien kehitysohjelman UNDP:n tunnetut raportit, joiden sisällöstä mainittakoon pari esimerkkiä. Kehittyneet länsimaat (Eurooppa, Pohjois-Amerikka, Japani, Australia ja Uusi-Seelanti), jotka edustavat alle 20 %:a maailman väestöstä, kuluttavat yli 86 % sen luonnonvaroista. Vielä muutama vuosi sitten maailman 15:n rikkaimman ihmisen yhteenlaskettu omaisuus oli suurempi kuin koko Saharan eteläpuolisen Afrikan kansantuote. Tällä hetkellä samaan tarvitaan enää maailman kolmen äveriäimmän varallisuus, ja pian tähän arvatenkin riittävät vain yhden billgatesin rikkaudet. Kehitys on johtanut äärimmäisiin, suorastaan härskeihin kohtuuttomuuksiin; tilanteeseen, jossa parin ihmisen omistukset voivat vastata lähes koko maanosan rikkauksia.

Toisekseen, mitä tulee hyvinvointiin kasvuyhteiskunnassa, elintason nousu, josta enemmistö kehittyneiden maiden kansalaisista ajattelee hyötyvänsä, on yhä enemmän näennäistä. Lisäkasvun haitat ovat suurempia kuin saavutettava hyöty. Käytämme varmastikin aina enemmän ostettavia ja rahassa mitattavia hyödykkeitä ja palveluja, mutta *unohdamme* ottaa huomioon taloudellisen hyvän lisäyksestä väistämättä aiheutuvat, saavutettua hyötyä suuremmat haitat ja kulut. Haittapuoliin

⁴ Wackernagel Mathis: Il nostro pianeta si sta esaurendo. Teoksessa Economia e Ambiente. La sfida del terzo millennio. Bologna, EMI, 2005 sekä Living Planet Report 2008.

kuuluvat talouden tilinpitoon kirjautuvat kasvun oheisvaikutukset, niiden kompensoiminen ja ”korjaaminen” (kuljetus ja liikenne, lääkkeet, vapaa-aika), mutta myös elämänlaatuun ja sen heikkenemiseen liittyvät, talousajatteluun vaikeasti sovitettavat ei-määrälliset tekijät (ilma, vesi, ympäristö). Herman Dalyn kehittämä *Genuine Progress Indicator* (GPI) eli aidon tai todellisen kehityksen mittari pyrkii ottamaan huomioon ja korjaamaan nämä bruttokansantuotteessa (Gross National Product, GNP) piiloon jäävät kasvun negatiiviset vaikutukset. GPI yhdistää elämänlaadun huononemiseen liittyviä korjaustekijöitä (veden ja ilman saastuminen, meluhaitat, työmatkaliikenne, tieliikenneonnettomuudet, kaupunkirikollisuus, uusiutumattomien luonnonvarojen ja kosteikkojen menetykset) ja laskee mukaan palkattoman kotitaloustyön. Yhdysvalloissa bruttokansantuote on kasvanut lakkaamatta 1970-luvulta lähtien, mutta aidon kehityksen mittarilla edistyminen on siitä lähtien polkenut paikallaan tai jopa kääntynyt taantumiseksi.⁵ Asiantila vaikuttaa samalta kaikissa teollisuusmaissa⁶, ja kehityksen tosiasiallisen kulun vahvistaa koko joukko muita vaihtoehtoisia osoittimia kuten Robert Putnamin sosiaalisen terveyden indeksi (Index of Social Health), vihreä bruttokansantuote sekä ”pehmeä” kansantuote⁷.

Kolmas syy kasvun yhteiskunnan epätoivottavuuteen on se, että tietyn tason jälkeen materiaalisen vaurauden kasvu ei näytä lisäävän ihmisten auvoa. Tällaiseen lopputulokseen ovat tulleet kaikki onnellisuutta tarkastelevat sosioekonomiset tutkimukset. Esimerkiksi Robert E. Lane on merkittävässä teoksessaan *The Loss of Happiness in Market Democracies*⁸ listannut kaikkia mahdollisia teoreettisia näkökulmia ja kirjaustapoja, joilla voitaisiin – tehtävän vaikeuksista huolimatta – yrittää mitata henkilökohtaisen onnellisuuden (subjective well-being) kehitystä vapaissa yhteiskunnissa. Hänen johtopäätöksensä on, että Yhdysvalloissa aineellisen elintason nousuun on amerikkalaisten enemmistöllä liittynyt kiistämätön todellisen onnellisuuden lasku, mikä on perimmältään seurausta perustavien ihmissuhteiden (joita Lane kutsuu termillä *companionship*) huonontumisesta⁹. Näin ollen voisi myös sanoa, että kasvun siunauksellisuus on niin kulutusyhteiskunnan kuin hyvinvointitaloudenkin myytti. Kasvuajattelusta luopumisessa ei ole mitään menetettävää.

II Pois talouskasvun pakosta – kuinka se olisi mahdollista?

Ei-kasvu ei tarkoita vain yhtä vaihtoehtoa vaan käsittää vaihtoehtojen kirjon, joka vapauttaa luovuuden taloustotalitarismin jähmettävän taakan alta. Siksi ei pidä luulla, että kasvun pakosta irrottautuneet yhteiskunnat muistuttaisivat toisiaan Teksasissa ja Meksikon Chiapasissa, olisivat samanlaisia niin Senegalissa kuin Portugalissa. Ei-kasvu vapautuksena talouskasvun välttämättömyydestä avaa ihmiskunnalle uudelleen vaihtoehtojen moninaisuuden. Yhteiskunta ilman pakkokasvua ei siis taivu yhdeksi *avaimet käteen* -ratkaisuksi. Voidaan ainoastaan luonnostella tuotantoyhteiskunnan jälkeisen kestävän yhteiskuntamuodon perusteita ja esittää konkreettisia esimerkkejä siirtymävaiheen toimintaohjelmiksi.

Maailmanlaajuinen 8:n kohdan projekti on vallankumouksellinen, mutta Ranskan vaalikampanjassa esitetty kymmenen kohdan ohjelma pakostakin maltillinen. Ääripäiden välillä on oikeutettu sijansa monilla sellaisillakin vaihtoehtoisilla malleilla, joissa ei suoraan esitetä kasvun purkamista. Ei-

⁵ C. Cobb, T. Halstead, J. Rowe: *The Genuine Progress Indicator: Summary of Data and methodology*, San Francisco, Redefining Progress, 1995 ynnä samojen tekijöiden *If the GDP is Up, Why is America Down?* teoksessa *Atlantic Monthly*, N° 276, October 1995.

⁶ Kaksi ruotsalaista tutkijaa, Jackson ja Stymne, ovat päätyneet Saksan, Iso-Britannian, Itävallan, Hollannin ja Ruotsin osalta samankaltaisiin tuloksiin kuin Yhdysvaltain kehitykseen perehtynyt H. Daly.

⁷ Gadrey Jean & Florence Jany-Catrice: *Les nouveaux indicateurs de richesse*. Paris, La découverte/Repères, 2005.

⁸ Yale University Press, 2000.

⁹ Vrt. Jean-Claude Michea: *Orwell éducateur* 2003, s. 162.

kasvun aate toimii yleisenä kehikkona ja antaa merkityksen monille aloittaisille tai paikallisille ponnisteluille, joissa on suotuisinta edetä strategisten kompromissien ja taktisten liittoumien tietä.

Ei-kasvun politiikan ensimmäisenä tavoitteena voitaisiin pitää kansantuotteen nousun ja hyvinvoinnin lisääntymisen otaksutun kohtalonyhteyden vääräksi osoittamista. On tehtävä ero tilanteen aidon paranemisen ja määrällistä kasvua osoittavien aineellisen tuotannon tilastojen välillä, käännettävä totuttu yhteys toisin päin: elettävän hyvinvoinnin parantamiseksi tarvitaan tilastollisen vaurauden vähentämistä. Olisi suotavaa vähentää – tai vielä parempi – päästä kokonaan eroon kasvun haittavaikutuksista, tyytyväisyyttä lisäämättömistä taakoista, joihin lukeutuvat tieliikenneonnettomuudet siinä kuin kulut lääkityksestä stressiin, jota riesaksi asti päälle vyöryvä mainonta aiheuttaa.

Tällaiset konkreettiset toimenpiteet eivät kuitenkaan ole mahdollisia ja toteutettavissa muutoin kuin *yhteiskunnassa vailla kasvun pakkoa*. Ei-kasvun yhteiskunnan saavuttamiseksi on kirjaimellisesti astuttava ulos nykyisenkaltaisesta taloudesta, mikä tarkoittaa sitä, että talouden hallitseva ote muusta elämästä tulee kyseenalaistaa sekä teoriassa että käytännössä – mutta etenkin omassa ajattelussamme. Tehtävä on määriteltävä käsitteellisesti, mielikuvana, jos kohta myös käytännössä toteutettavan poliittisen ohjelman tasolla.

Poistuminen pakkokasvun noidankehästä voidaan hahmottaa kohtuullistavan uudelleenajattelun kahdeksan kohdan kehänä, jolla edetessä hyvät vaikutukset lisääntyvät. Uudelleenarvottamisen, uudelleenkäsitteellistämisen, rakenteiden uudelleenjärjestelyn, uudelleensijoittelun, uudelleenjakamisen, vähentämisen, uudelleenkäytön ja kierrätyksen toisistaan riippuvaiset päämäärät kykenevät käynnistämään muutosvoiman, joka johtaa kohtuullisuuden levolliseen, leppoisaan ja kestäväan yhteiskuntaan¹⁰.

Lähtökohta on perin pohjainen arvomaailman muutos – irtiotto kasvuyhteiskunnan arvoista. Mitä sitten ovat kasvuyhteiskunnan arvot? Riittää kun avaa TV:n ja katsoo: rahan hankkiminen; niin paljon kuin mahdollista, kaikin keinoin, vaikka muista piittaamatta ja näiden kustannuksella. Tällaista käytöstä kutsutaan kilpailuksi, ja siinä rahaa tavoitellaan tuhoamalla luontoa häikäilemättä ja rajoituksetta. On ilmiselvää, että tätä menoa edessä on äkkipysäys ja että yhteiskunta nykyisellään kaipaa lisää epäitsekkyyttä ja yhteistoimintaa. Samoin tulisi suhteemme luontoon muuttua täysin; silkasta hyväksikäytöstä vastuulliseen hyödyntämiseen ja suojeluun. Yksilöiden henkilökohtaiset eettiset valinnat – kuten vapaaehtoinen siirtyminen yksinkertaiseen elämäntapaan – voivat tietenkin osaltaan olla kääntämässä kehityksen kulkua ja alkaa horjuttaa kasvuhakuisen järjestelmän perustaa, mutta ilman nykytilanteen syvälleikävyä kyseenalaistamista muutos on vaarassa jäädä puolitiehen.

Jos kyseenalaistamme arvot joihin elämän- ja toimintatapamme nojautuu, meidän on yhtälailla kyseenalaistettava käsitteet, joiden kautta olemme tottuneet maailmaamme ja todellisuuttamme tarkastelemaan. Eritoten on miellellävä, ettei rikkaus ole yksistään rahallista. *Todellinen* rikkaus voi myös olla esimerkiksi ystävyysuhteita tai itseä kiinnostavien asioiden tekemistä. Jos punnitsemme uudelleen rikkauden sisältöjä, täytyy köyhyydenkin mainetta palauttaa. Tietynlaiseen arvokkaaseen niukkuuteen liitettiin kaikissa yhteiskunnissa, aina 1700-luvulle saakka länsimaat mukaan lukien, myönteisiä merkityksiä. Moderni talouslogiikka on muuttanut kohtuuden joksikin negatiiviseksi, samalla kun köyhistä on vanhan kansanomaisen elämänmuodon kadotessa tullut kurjia.

¹⁰ Enenevän hyvän kehälle voitaisiin mahdollistaa muitakin uudelleen-alkuisia kohtia, mutta ne enimmälti sisältyvät kahdeksaan jo mainittuun. (Suom. huom. Latouche puhuu alkuperäistekstissä 8:n R:n ohjelmasta ohjelmakohtien ranskankielisten nimien alkukirjainten mukaan. Näissä sanoissa – Réévaluer, Reconceptualiser, Restructurer jne. – alkuliite *re-* viittaa uudelleenajatteluun ja uudella tavoin tekemiseen.)

Tarpeiden ja halujen hillitseminen on palautettava arvoonsa. Maailman *ekonomisoitumista* liikkeelle sysännyt niukkuuden ja runsauden pirullinen käsitepari tulee ottaa kriittiseen tarkasteluun. Niukkuus on modernin talouden keksintö. Se on seurausta yhteisen omaisuuden haltuunotosta, joka alkoi 1500-luvun alun Englannissa julkisen maan aitaamisena (*enclosure*), jolla köyhiä estettiin laiduntamasta eläimiään yhteisniityillä. Tämä luonnon kaikkien ihmisten käyttöön antaman varallisuuden takavarikointi jatkuu nykyäänkin veden ja elollisen yksityistämisenä. Kamppailussa geenimuuntelun sallimiseksi maanviljelijöiltä ollaan pakkolunastamassa luonnon lajien rikkauden ja viljavuuden lahjaa. Maatalouskemikaalien ja geenimuunneltujen tuotteiden valmistaja Monsantoille lajikkeiden luontainen hedelmällisyys näyttäytyy sietämättömänä, aivan kuten ilmaiset tietokoneohjelmistot eivät ole Microsoftin mieleen – koska niistä ei voi laskuttaa! Niukkuutta on siis luotava keinotekoisesti, niin että maanviljelijöiden on maksettava joka vuosi siemenistä voidakseen jatkaa vehnän, maissin tai jonkin muun viljelykasvin tuotantoa.

Vakiintuneiden käsitteiden asettaminen kyseenalaisiksi avaa tietä tuotantotapojen ja tuotantosuhteiden muutokselle. Mikäli tuotannon rakenteita muutetaan, muuttuu väistämättä myös tuotannon jakelu ja jakaminen. Uudelleenjakaminen tarkoittaa niin ikään luonnonvarojen käyttöoikeuksien uusjakoa. Kehittyneiden maiden ekologisen jalanjäljen tulisi pienentyä, jotta kehittyvissä maissa olisi liikkumavaraa kuluttaa hieman enemmän ja elää hieman paremmin.

Yksi muutoksen tärkeimmistä muodoista on uudelleensijoittelu, ihannetila, jonka toteuttaminen voidaan sisällyttää poliittisten ohjelmien konkreettiseksi tavoitteeksi. Uudelleensijoittelu tarkoittaa paikallisen työn ja työpaikkojen palauttamista, mikä on välttämätöntä ekologisen jalanjäljen pienentämiseksi. Taloudellisen rationaalisuuden nimissä maapallolla risteilee jatkuvasti valtaisa määrä kuljetuksia, joissa terveellä järjellä ajateltuna ei ole mitään mieltä. Esimerkkejä on riittämiin. Tanskalaisia katkarapuja viedään pestäväksi Marokkoon, mistä ne kuljetetaan pussitettavaksi takaisin Tanskaan, josta niitä viedään edelleen ympäri maailmaa. Skotlantilaiset langustit perattiin vielä jokin aika sitten paikallisissa teollisissa kalanjalostuslaitoksissa. Sen jälkeen kun laitosten omistus siirtyi amerikkalaisille eläkerahastoille, saalis on lähetetty Thaimaahan käsin perattavaksi. Samaista järkiperäisyyttä noudattaen kulkee joka päivä yli neljä tuhatta kuorma-autoa Espanjaa ja Ranskaa yhdistävän Perthusin solan kautta kuljettaen andalusialaisia tomaatteja Hollantiin, samaan aikaan kun päinvastaiseen suuntaan Andalusiaan käy hollantilaisten kasvihuonetomaattien virta. Odotettavissa on, että kyseinen suuntaus jatkuu. Eurooppalaiset projektit pursuavat suunnitelmia uusista tunneleista, moottoriteistä, rautatielinjoista ja luotijunista, jotta tavarakuljetusten vuo voisi kasvaa moninkertaiseksi: 4000:stä päivittäisestä kuorma-autosta 8000:aan, sitten 16000:een ja aina vain enempään, jatkaen aina tukehtumispisteeseen saakka. Kasvun ja talouden saneleman logiikan yhteiskunnassa uudelleensijoittelu, mielekkään ja merkityksellisen paikallisuuden palauttaminen, ei ole ainoastaan taloudellinen välttämättömyys – siihen on ryhdyttävä varsinkin ihmisten mielenrauhan ja henkisen hyvinvoinnin vuoksi.

Jos jonkin yksittäisen uudelleenajattelun ja toisin tekemisen tavan voitaisiin sanoa yksinään tiivistävän ei-kasvun aatteen ja hankkeen tarkoitusperät, se olisi vähentäminen: on vähennettävä ekologista kuormitusta, ylikulutusta ja jätteiden määrää. Kuitenkin tämän hetken ehkä ensisijaisin ja kiireellisin vähentämisen muoto on työajan lyhentäminen. Nicolas Sarkozyn siivitti Ranskan presidentinvaaleissa voittoon hänen kampanjansa tunnuslause ”Enemmällä työllä lisää tuloja”. Makrotalouden kannalta lauseessa ei ole mieltä, sillä tehtäessä enemmän työtä työn tarjonta ilmiselvästi kasvaa mutta – oloissa joissa työttömiä olisi työvoimareservinä jo entuudestaan – työn kysyntä ei, mistä seuraa palkkatason romahtaminen. Täten lisätyö merkitsee makrotalouden mekanismein pienempiä tuloja. Tämän huomaavat ihmiset nykyään itsekin.

Arvojen muutoksen näkökulmasta ei siltikään ole kysymys siitä, että työskenneltäisiin vähemmän jotta voitaisiin ansaita enemmän, enempää kuin siitä, että lyhennetään työaikaa jotta kaikille riittäisi töitä – olkoonkin että työajan leikkaaminen työllisyyden turvaamiseksi on ollut yksi ei-kasvun tarjoama ratkaisu työttömyyden ongelmaan. Työn vähentämisen päämäärä on elää paremmin ja mielekkäämmin, löytäen elämään uutta tarkoitusta. Tehtävä on vaikea, koska kuluttamisriippuvuuden lisäksi kärsimme työaddiktiosta. Ilman työntekoa olemme eksesyksissä ja neuvottomia. Myös tässä suhteessa kaivataan ajattelutapojen uudistumista.

Sen sijaan että ostetaan ja heitetään pois tuotteita, joita ei ole tarkoitettukaan kestäväksi, tarvitaan uudelleenkäyttöä. Monia esineitä voidaan joko käyttää uudelleen tai niiden elinkaarta pidentää. Laitteita korjaamalla säästetään tietenkin paljon raaka-aineita, ja toisekseen korjaaminen luo työpaikkoja. Lopulta se, mistä ei enää ole uudelleen käytettäväksi, päättyy materiaalien kierrätykseen.

Kasvun pakosta irrottautumista on edellä hahmoteltu käsitteellisesti kahdeksan kohdan kehänä. Käytännön toteutuksen tasolla muutos edellyttää paljon konkreettisempaa tavoitteenasettelua. Sellaisesta käy Ranskassa toteutettavaksi esitetty kymmenen kohdan poliittinen vaaliohjelma:

1. Ihmisen aiheuttamaa ekologista kuormitusta on kevennettävä maapallon kestokyvyn mukaiseksi.
2. Kuljetuksia on vähennettävä määrämällä niille ekologista kuormitusta vastaava ympäristövero.
3. Taloudellinen ja muu toiminta tulee järjestää uudelleen päämääränä paikallisuuden palauttaminen.
4. Pienimuotoisen, laadukkaan, sosiaalisesti vastuullisen ja ekologisesti kestävä maataloustuotannon palauttaminen.
5. Tuottavuuden kasvu on hyödynnettävä työajan lyhentämisenä ja uusien työpaikkojen synnyttämisenä.
6. Sosiaalisten suhteiden ja ihmissuhteiden ”tuotannon” elvyttäminen.
7. Päästöjen leikkaamiseksi on energian tuhlausta vähennettävä ja energian sekä raaka-aineiden käyttöä tehostettava.
8. Mainontaa tulee voimakkaasti rajoittaa.
9. Teknistä ja tieteellistä tutkimusta on suunnattava uusille [kestävän talouden] alueille.
10. Pääomien kasautumista on hillittävä, raha ja pääomat on saatava takaisin ihmisen hallintaan.

Esitetty ohjelma soveltuu erityisen hyvin kasvutalouden kriisin hallittuun ja myönteiseen selvittämiseen. Koska kasvukriittisessä lähestymistavassa talouden elvyttäminen ja uudistaminen kuluttamista ja kasvua lisäämällä ovat (periaatteellisesti) poissuljettuja keinoja, tilanne vaatii läpikotaista muodonmuutosta ja uudelleenjärjestelyjä. Ranskan talouden saattaminen kestäväälle tasolle vaatisi taloudellisen kuormituksen vähentämistä 75 %:lla. Miten tässä voitaisiin onnistua palaamatta kivikaudelle? Kun muistetaan, että ekologinen kuormitus ja jalanjälki alkoi toden teolla kasvaa vasta 1960-luvulta alkaen, käy ymmärrettäväksi, ettei tavoite merkitse ihmiskuntaa kivikauteen siirtävää yönkiristystä. Kysymys on tuottamisesta toisella tavoin. Globalisaation myötä kaikenlainen tuotteiden ja palvelujen tuottamiseen liittyvä *välillinen kulutus* (kuljetukset, energia) on kasvanut räjähdysmäisesti. Välillisen kulutuksen voimaperäinen supistaminen sallisi ihmisten käyttämien hyödykkeiden ja palvelujen *lopullisen kulutuksen* säilyttämisen riittävällä tasolla. Talouden muodonmuutoksen avaintekijöitä ovat jakeluketjujen lyhentäminen, tuotannon paikallisuutta palauttava uudelleensijoittelu ja erityisesti paluu pienimuotoisempaan maatalouteen.

Toistuvat talous- ja rahoituskriisit osoittavat yhä selvemmin, miten tärkeää olisi saada raha ja pääomat takaisin ihmisen hallintaan. Rahan pitäisi olla ihmisen palvelija eikä orjuuttaja. Rahan liikkeellelaskuoikeuden ei tulisi enää rajoittaa yksin keskuspankkeihin – tulisi harkita mahdollisuuksia kehittää aidosti paikallista rahapolitiikkaa. Asukkaiden ostovoiman ylläpitämiseksi esimerkiksi majoitus-, ravitsemus- ja kuljetuspalvelujen rahavirtojen pitäisi pysyä mahdollisimman paljon alueiden sisäisinä. Paikallisten tai yhteisöllisten täydentävien maksuvälineiden, paikallisrahan, roolina on muuntaa tarpeita tyydyttäväksi ostovoimaksi kykyjä ja taitoja, joille ei löytyisi rahalliseen korvaukseen vaihdettavaa kysyntää virallisen talouden piirissä.

Taloukasvun pakosta vapautunut ei-kasvun yhteiskunta – sellaisena kuin se voisi rakentua nykyhetken lähtökohdista (tai, jos huonosti käy, kulutusyhteiskunnan raunioista ja pirstaleista) – ei olisi enää rahan ja markkinoiden hallitsema palkkayhteiskunta. Ei siinäkään tapauksessa, että raha, markkinat ja palkkatyö olisivat edelleen olemassa. Vaikka tuotantovälineiden yksityisomistusta ei olisi nimenomaisesti lakkautettu, yhteiskunta olisi yhä vähemmän kapitalistinen siksi, että kapitalismin henki olisi kyetty sammuttamaan ja varsinkin siksi, että (voittojen) kasvun pakkomielleestä olisi päästy eroon. Siirtymävaiheeseen luonnollisestikin kuuluvat sääntely ja erilaiset sekamuodot, ja tältä osin globalisaation vastustajien ja solidaarista taloutta kannattavien konkreettiset ehdotukset voivat saada kasvusta irrottautumisen asiaa ajavien varauksettoman tuen. Kasvukriittinen liike saattaa myös puoltaa ja tuntea omikseen teoreettisia tarkasteluja ja käytännöllisiä lähestymistapoja, jotka voivat olla lähtöisin yhtä hyvin länsimaista kuin niiden ulkopuolelta. Tällaisia ovat anarkisti Murray Bookchinin yhteiskuntaekologia, norjalaisen Arne Naessin syväekologia, Sir James Lovelockin Gaia-hypoteesi, Richard Heinbergin *powerdown*, pohjoisamerikkalainen *downshifting*- ja Rob Hopkinsin brittiläinen *transition towns* -liike, mutta myös Meksikon Chiapasin zapatistien alueellinen itsehallinto sekä lukuisat niin intiaanien kuin muidenkin eteläamerikkalaiset kokeilut. Yhtä monista ollaan toteuttamassa Ecuadorissa, jonka perustuslakiin on taannoin kirjattu päämääräksi Sumak Kausai – hyvä elämä intiaanikieli ketsuaksi.

(Ranskankielisestä alkuperäisartikkelista *La décroissance, pourquoi et comment?* tekijän luvalla suomentanut Mika Trapnowski.)